

Essay Reviews

Stylistyka czeska i słowacka XXI wieku

STANISŁAW GAJDA*

Tytułowe sformułowanie jest być może nieco na wyrost. Nie dokonuję tu detalicznego oglądu wszystkich lub nawet tylko ważniejszych dokonań badaczy czeskich i słowackich w dwu pierwszych dziesięcioleciach obecnego stulecia. Pragnę jedynie przedstawić reprezentatywne osiągnięcia, jakimi niewątpliwie są wieloautorskie opracowania: *Stylistika mluvené a psané češtiny* dla stylistyki czeskiej oraz dla stylistyki słowackiej *Interakčná štylistika* (w obu znajduje się bardzo obszerna bibliografia także rodzimej produkcji naukowej). Stylistyka w obu tych krajach ma bogate i wielkie tradycje. Dlatego to, co się aktualnie w nich dzieje, ma niebagatelne znaczenie dla rozwoju nie tylko tych stylistyk lokalnych, lecz również dla stylistyki powszechnej.

1. *Stylistika mluvené...* została przygotowana przez zespół badaczy kierowany przez J. Hoffmannową, która przejęła w 2013 r. jego kierownictwo po śmierci S. Čmejrkovej. Członkowie zespołu podzielili się autorskimi zadaniami, opracowując – przy maksymalnej koordynacji – poszczególne rozdziały według przyjętego schematu-planu.

* <https://orcid.org/0000-0002-2288-9723>, Uniwersytet Opolski, stgajda@uni.opole.pl

Przyjęte założenia tej **podręcznikowej syntezy** wyluszcza w rozdziale wstępnym (s. 11–21) P. Mareš. *Stylistika...* nawiązuje do tradycji czeskiej stylistyki funkcjonalnej, której podstawy związane są ze Szkołą Praską (zob. Hawránek–Weingart 1932) i były twórczo rozwijane przez następców, uwzględniających nowsze badania nad komunikacją i tekstem (zob. m.in. prace K. Hausenblas a i F. Daneša). Zasadniczym celem, jaki stawiają sobie Autorzy, jest opis stylowego zróżnicowania współczesnej (XXI-wiecznej) czeskiej komunikacji werbalnej, ściślej stylu tekstów z określonych **sfer komunikacyjnych**. Ten styl jest determinowany przez relatywnie ustabilizowaną konstelację **czynników stylotwórczych**, charakterystyczną dla danej sfery (czynniki wzajemnie na siebie oddziałują i pozostają w relacji hierarchicznej – główne i poboczne), por. cel komunikacji, funkcja tekstu, liczba komunikantów, stosunki między nimi, typ kontaktu, monologowość/dialogowość, sytuacja publiczna/niepubliczna i oficjalna/nieoficjalna, mówioność/piśmienność, spontaniczność/niespontaniczność.

Przy ustalaniu sfer komunikacyjnych wychodzi się od podstawowych dziedzin życia społecznego. W każdej dziedzinie realizują się werbalne i niewerbalne **interakcje**. Istnienie dziedzin jest uwarunkowane komunikacyjnie. Sfera komunikacyjna zatem to pewien zasób typów sytuacji komunikacyjnych i tekstów. W kolejnych rozdziałach przedmiotem analizy staje się siedem sfer: komunikacji codziennej, instytucjonalnej (administracyjnej), specjalistycznej, szkolnej, medialnej, reklamowej oraz artystycznej (Autorzy są świadomi pominięcia sfery religijnej, która w stylistyce czeskiej nie była dotąd przedmiotem intensywnych badań). Przy opisie istotnych cech sytuacji komunikacyjnych Autorzy, kierujący się uznanymi modelami R. Jakobsona i D. Hymesa, uwzględniają przy opisie sfer: komunikacyjne cele, uczestników komunikacji, używane kody (werbalne i niewerbalne), obowiązujące normy i gatunki związane z charakterystycznymi typami sytuacji komunikacyjnych.

Kluczowe dla stylistyki pojęcie **stylu** jest przez Autorów rozumiane w duchu tradycji czeskiej stylistyki wyboru i stylistyki funkcjonalnej. Styl definiuje się więc jako zespół sposobów wyboru środków wyrazu oraz zespół sposobów organizacji wybranych środków. Traktuje się go jako atrybut każdego konkretnego tekstu oraz jako abstrakcję charakteryzującą zbiory tekstów, np. styl jednego autora, gatunku czy sfery komunikacyjnej. Autorzy *Stylistiki...* koncentrują się na abstrakcyjnym stylu sfer komunikacyjnych. Tradycyjnie na określenie tego stylu używano terminu *styl funkcjonalny* (por.

czes. *styl funkční*, ros. *функциональный стиль*). Stał się on podstawą do nazywania dominującego w stylistyce przez wiele dziesięcioleci paradygmatu jej uprawiania – *stylistyką funkcjonalną*. Wycofanie się z użycia terminu *styl funkcjonalny* jest motywowane tym, iż oznaczane nim pojęcie kładzie nacisk na jeden z czynników stylotwórczych, tj. funkcję, podczas gdy o stylu decyduje ich złożona konstelacja, a same style funkcjonalne są determinowane nie tylko przez swą funkcję, lecz i inne czynniki.

Opisy wszystkich sfer (i podsfer) są skomponowane według planu obejmującego: 1. prezentację dotychczasowych badań, 2. charakterystykę sfery komunikacyjnej, 3. charakterystykę stylu komunikacji w danej sferze, 4. przykładowe analizy konkretnych tekstów i 5. wskazanie tendencji rozwojowych. Przyjrzyjmy się opisowi stylu tekstów kilku wybranych sfer.

Rozdział 2. *Sféra běžné každodenní komunikace* (s. 22–143) autorstwa J. Hoffmannovej i L. Jilkovej dzieli się na dwa podrozdziały: 2.1. *Každodenní mluvené dialogy* (s. 30–78) i 2.2. *Každodenní psaná komunikace* (s. 79–143), w którym wyróżnia się 2.2.1. *Soukromé dopisy* (s. 79–104) i 2.2.2. *Elektronická komunikace* (s. 105–143). Ta sfera komunikacji wiąże się z takimi sferami życia społecznego, jak życie rodzinne i spędzanie czasu wolnego, a także z pracą (nieformalne rozmowy o zawodowych problemach). Perspektywa codzienności oznacza orientację na mikrosytuacje życia powszedniego i przede wszystkim na dialogi (Ja+Ty, Tu, Teraz). Autorki interesują głównie codzienne spontaniczne wypowiedzi ustne i pisemne (dialogi, rozmowy), a przy ich oglądzie starają się „wyzwolić” z nacisku tradycyjnych kategorii: wyboru stylu jako zasady jednoczącej, stylu funkcjonalnego, języka literackiego. Przyjmują założenie, iż w dialogowej interakcji – w znacznej mierze spontanicznej – powstaje z różnic w wyniku kontaktu nowa jakość, tj. styl konkretnego dialogu oraz drogą uogólnienia dialogowe style interindywidualne.

W opisie codziennych rozmów lingwistyka czeska i J. Hoffmannová może przywołać znaczące osiągnięcia rodzimej stylistyki. Tradycyjne metody interpretacji stylistycznej zostały tu w ostatnich dziesięcioleciach wzbogacone o metody pragmalingwistyczne, analizy dyskursu, analizy konwersacyjnej, socjolingwistyki interakcyjnej i korpusologii. Efekty są widoczne w wypełnieniu ramy kompozycyjnej podrozdziału.

W charakterystyce sfery komunikacyjnej (2.1.2.) J. Hoffmannová opisuje:

– **cele komunikacyjne** (najczęściej spotykane to: informowanie o codziennych sprawach, wymiana poglądów na określony problem, przekazanie

zaleceń i praktycznych instrukcji, wyrażenie postaw, nawiązanie i rozwijanie kontaktu);

– **społeczne i komunikacyjne role** uczestników komunikacji (role społeczne wynikają z charakteru środowiska i sytuacji, w jakich komunikacja przebiega (por. rozmowy przyjaciół, sąsiadów a rozmowy rodzice–dzieci, lekarz–pacjent) natomiast role komunikacyjne wiążą się ze spełnianiem roli mówiącego lub słuchającego);

– **kody** (różne odmiany czeskiego języka literackiego i nieliterackiego, używane języki obce, kody niewerbalne);

– **normy** (przede wszystkim normy komunikacyjne, związane z różnymi sytuacjami komunikacyjnymi);

– **typy sytuacji komunikacyjnych** (podział tekstów według sytuacji, a nie gatunków; krzyżowanie się wielu kryteriów: dialogowość vs monologowość, rozmowy bezpośrednie/zapośredniczone, np. telefoniczne, symetryczne/asymetryczne, rzeczowe/konwersacyjne).

Przy charakterystyce stylu „běžné každodenní komunikace” (2.1.3.) J. Hoffmannová zwraca uwagę na wielość czynników stylistycznych, które wchodzą w najróżniejsze konstelacje i ich oddziaływanie może być różnie profilowane, co pokazuje na przykładowych analizach kilkunastu tekstów (2.1.4., s. 53–77). Ogólnie charakteryzuje wybrane czynniki oraz odpowiadające im środki wyrazu: dominujące funkcje komunikatów (referencyjna i fatyczna), typ kontaktu między partnerami (zapośredniczony/niezapośredniczony), interaktywność (dialogowość), spontaniczność (nie wyklucza stosowania sytuacyjnych scenariuszy, wzorców, ram), oficjalność/nieoficjalność, symetria/asymetria relacji między partnerami.

W podsumowującej części podrozdziału (2.1.5. *Vývojové tendence*) Autorka mówi o stylu tej sfery komunikacyjnej jako o specyficznym sposobie użycia środków wyrazu w określonych celach. Ten sposób wyznacza konkretny zespół czynników i środków. Komunikaty w tej sferze (głównie dialogowe) służą do wymiany codziennych informacji, rozwiązywania zwykłych problemów lub podtrzymywania i rozwijania kontaktów. Do specyfiki używania środków wyrazu należy wielostronna interaktywność i bezpośrednia reaktywność; nieokreśloność, implicytność i redukcja wyrazu; hybrydalność, heterogenność, zmieszanie, krzyżowanie (stylów indywidualnych partnerów, a/symetrycznej konstelacji relacji między partnerami, konstelacji ról społecznych i komunikacyjnych, różnych typów sytuacji i odmian dialogu, różnych kodów itd.).

Dynamiczne przemiany tego stylu oraz jego oddziaływanie na style innych sfer komunikacyjnych (ich kolokwializacja i konwersacjonalizacja) będą – zdaniem Autorki – następować dalej.

Przyjęte zasady opisu sfer komunikacyjnych i ich stylów są konsekwentnie realizowane przez Autorów innych części *Stylistiki...* Przy czym konsekwencja nie oznacza narzucania na rzeczywistość językową z góry przyjętego jej obrazu. Użyte w opisie kategorie tworzące w miarę spójną koncepcję teoretyczną osadzoną na interdyscyplinarnych podstawach (zob. dyskretnie odwołania do socjologii, filozofii, antropologii), ale są weryfikowane na bogatym i zróżnicowanym materiale empirycznym. Ten zróżnicowany balans drogi dedukcyjnej i indukcyjnej, makro- i mikrostylistycznej stanowi o wartości całego przedsięwzięcia, jakim jest *Stylistika...*

Przywołam tu jeszcze opisy stylów dwu sfer komunikacji – specjalistycznej (P. Kaderka, 4. *Sféra odborné komunikace*, s. 182–221) i artystycznej (J. Hoffmannová, 8. *Sféra literární komunikace*, s. 396–463).

Centrum sfery specjalistycznej stanowi komunikacja naukowa w obrębie społeczności naukowej, o czym decyduje wysoki stopień specjalistyczności oraz wypracowane komunikacyjne ujęcia, których celem jest zapewnienie przekazywanym treściom fachowym wysokiej wartości, wiarygodności i pewności. Blisko centrum lokują się komunikacja akademicka (rozumiana jako komunikacja na progu nauki, która adeptom wiedzy – z reguły studentom – przybliży wiedzę naukową i podstawy badania naukowego), popularnonaukowa (adresowana do laików) oraz praktyczno-specjalistyczna (przekazująca informacje w ramach praktycznie zamierzonej interakcji). Autor zajmuje się przede wszystkim komunikacją naukową i popularnonaukową (dwie pozostałe mają z punktu widzenia stylu wiele wspólnego z komunikacją szkolną (dydaktyczną) i instytucjonalną).

P. Kaderka przypomina dotychczasowe czeskie osiągnięcia w badaniu specjalistycznej komunikacji (m.in. B. Havranka i S. Čmejrkovej, zob. 4.1.), a następnie charakteryzuje sferę komunikacyjną (4.2.), wskazując cele komunikacyjne (teoretyczno-poznawczy, zróżnicowany względem adresatów, oraz praktyczno-działaniowy), społeczne i komunikacyjne role uczestników komunikacji, kody (w tym niewerbalne), normy (podstawowym normom – ścisłości i jednoznaczności – towarzyszą m.in. wymogi zrozumiałości, ekonomii wyrazu, intersubiektywności) i typowe gatunki.

W zwięzłej charakterystyce stylu tej sfery (4.3.) Autor zwraca uwagę na dominujące funkcje (referencyjną, metajęzykową, konatywną) i typy kontaktu (obok kontaktów zapośredniczonych publikowanym tekstem coraz większą rolę odgrywają nowe formy kontaktu przy pomocy komunikacji elektronicznej), interakcyjność (czy wewnętrzną dialogowość w tekstach pisemnych), znaczny stopień przygotowania (bezpośredniego i długoterminowego) oraz na relację między komunikantami (symetryczność w komunikacji naukowej i asymetryczność w sferze akademickiej i popularnonaukowej). Następnie dokonuje przeglądu środków wyrazu, dzieląc je na trzy grupy: referencyjne (tu wskazuje przede wszystkim terminy oraz metaforę i metonimię), tekstowe (delimitacyjne i intertekstualne) oraz interpersonalne (skrywanie autora, etos skromności).

Rozdział zamykają przykładowe analizy pięciu tekstów (4.4., s. 207–220) oraz wskazanie tendencji rozwojowych (4.5.). P. Kaderka podkreśla rolę dwu czynników: dominacji języka angielskiego w sferze nauki i techniki oraz globalną dostępność anglojęzycznych tekstów specjalistycznych za pośrednictwem Internetu. Wpływ angloamerykańskich norm komunikacyjnych na komunikację specjalistyczną będzie narastał. Status języków rodzimych (czeskiego, polskiego itd.) już dziś w niektórych dyscyplinach jest poważnie zagrożony. Import angloamerykańskiego sposobu nauczania pisania (*academic writing*) widoczny jest w sferze terminologii, stylu i gatunku. W mówionej komunikacji specjalistycznej wzmacnia się tendencja do coraz wyższego stopnia nieformalności, czemu sprzyjają nowe media. Otwartość i dostępność Internetu wzmacnia zainteresowanie nauką.

Można zastanawiać się, czy nie wyłania się w sferze komunikacji specjalistycznej nowa podsfera: publicznej komunikacji specjalistycznej (różna od komunikacji popularnonaukowej). Jest ona świadectwem włączania się nauki w debatę publiczną – na równych prawach (symetryczność) – poświęconą najważniejszym problemom-wyzwaniom naszych czasów.

Sferze komunikacji artystycznej (*literární komunikace*) poświęcano dotąd w stylistycznych syntezach sporo uwagi, sytuując tę sferę w centrum życia językowego i uznając ją za istne laboratorium stylowych innowacji. Samo lokowanie rozdziału o tej sferze i jego rozmiar można uznać za swoisty znak czasu – za wymowny wyraz miejsca tej sfery we współczesnej rzeczywistości i jej znaczenia. J. Hoffmannová zwięzłe przypomina dokonania czeskiej

stylistyki funkcjonalnej w badaniach nad stylem literatury pięknej, deklarując koncentrację uwagi na współczesnym stanie komunikacji w tej sferze.

Charakteryzując tę sferę (8.2.), Autorka zgodnie z konsekwentnie realizowanym planem kompozycyjnym przybliży najpierw komunikacyjne cele (z punktu widzenia twórców to przede wszystkim wywoływanie emocjonalnych i estetycznych przeżyć u czytelników, wyrażanie siebie, zapewnianie odbiorcom rozrywki). Gdy mowa o społecznych i komunikacyjnych rolach, przywołuje wyróżnienie komunikacji prymarnej podmiotów realnych (autor – czytelnik) oraz wewnątrztekstowych (np. narrator – adresat), a także komunikacji sekundarnej (dialog lub monolog postaci). Ze względu na używane kody sferę cechuje duża semiotyczna różnorodność. Odchodzi się od używania tylko kodu werbalnego (różne odmiany czeszczyzny i języki obce), coraz częściej wykorzystuje się znaki ikoniczne. Obok książek papierowych występują e-książki i audiobooki.

Normy w tej sferze należą do szczególnie zmiennych. Zależą od konwencji epoki, a obok siebie egzystuje wiele norm. Normy produkcji i recepcji są przyswajane i kultywowane przez komunikantów w ich kompetencjach. Uważa się, iż o normach można w tej sferze mówić przede wszystkim na poziomie gatunków. Niektóre z nich wychodzą z użycia, inne przeżywają renesans. Obserwuje się duże rozchwianie gatunkowe – wariację i innowację. Jednak z gatunków prozy żywotność ciągle wykazuje powieść, nowela i opowiadanie. Trudno o gatunkową kwalifikację tekstów dramaturgów, które mocno różnią się od klasycznych gatunków. W poezji również toczą się „gry” z genologiczną tradycją. Zacierają się granice tradycyjnej literatury pięknej (por. literatura faktu, reportaże, eseje, komiksy, dzienniki, piosenki, blogi).

Sporo miejsca poświęca Hoffmannová charakterystyce stylu artystycznej sfery komunikacyjnej. Uznaje dominację funkcji estetycznej, na drugim planie pojawiają się dalsze, zwłaszcza referencyjna, emotywna i metajęzykowa. Kontakt między komunikantami komunikacji artystycznej (podmiotami zewnątrztekstowymi) jest niebezpośredni, zapośredniczony tekstem piśmiennym, teatralną inscenizacją, audycją radiową lub telewizyjnym programem, audiobookiem, Internetem. Na płaszczyźnie prymarnej komunikacji tekst artystyczny jest monologiem, natomiast na planie komunikacji sekundarnej – ma charakter dialogowy (zwłaszcza epicki i dramatyczny).

Jeśli chodzi o środki wyrazu, to teksty artystyczne mogą wykorzystywać elementy z wszystkich odmian i warstw języka. Dla prozy charakterystycz-

ne jest sięganie po środki nieliterackich odmian oraz stylizacja mówioności. W mocno zsubiektywizowanej narracji dominuje forma pierwszoosobowa, przy czym częste jest utożsamianie narratora z postacią. Wiele dzieł charakteryzuje wykorzystywanie gier językowych, humoru, ironii i intertekstowości (cytaty, aluzje, parafrazy). Poezję opisuje J. Hoffmannová, wychodząc od jej przyjętego przez czeskich literaturoznawców podziału na: duchową (spirytualną, egzystencjalną), imaginacyjną („neoawangardową”) i poezję „do rzeczy” (*věcnosti*), w której liryczny podmiot staje się świadkiem autentycznego życia, reporterem z „antyeocentryczną stylizacją”. W najnowszej dramaturgii z nieromantycznymi postawami łączy się językowy naturalizm (ostentacyjnie niski styl językowy i stylowy minimalizm), doprawiony użyciem groteski, karykatury, parodii i ironii. Te uogólniające spostrzeżenia są konkretyzowane przez analizy poszczególnych tekstów.

Stylowa rozległość i różnorodność literatury czeskiej utrudnia sformułowanie generalizujących wniosków. Hoffmannová kusi się jednak o wskazanie pewnych tendencji. Zalicza do nich m.in. preferencję dla pewnych tematów (pamięć, wspomnienia, relacje międzypokoleniowe, starość, śmierć i lęk przed śmiercią), eksponowanie cielesności i emocji, krytykę konsumpcyjnego stylu życia, wpływ najnowszej techniki i komunikacji elektronicznej, codzienność i oralność, językowy kracjonizm, przywiązywanie wielkiej wagi do modelowania narratora, stosowanie wielojęzyczności i intertekstowości, gatunkową różnorodność (innowacje i powroty do gatunków tradycyjnych).

Stylistika mluvené a psané češtiny to niewątpliwie wybitne dokonanie naukowe, ważne nie tylko dla stylistyki czeskiej. Ta podręcznikowa synteza porządkuje wiedzę stylistyczną i wiedzę o czeskiej rzeczywistości językowo-stylowej. Bardzo umiejętnie łączy stylistyczną tradycję z najnowszą interdyscyplinarną wiedzą humanistyczną, makrostylistykę z mikrostylistiką, empiryczne analizy z ogólniejszymi koncepcjami. Wysokie kompetencje badawcze zespołu autorskiego, wykazane już we wcześniejszych publikacjach, znalazły tu pełne potwierdzenie. Na podkreślenie zasługuje szacunek Autorów wobec dokonań poprzedników, którym oddają sprawiedliwość, przywołując chyba wszystkie ważne teksty od lat 30. XX wieku. Wybiórczo Autorzy odwołują się także do prac obcych (m.in. polskich i rosyjskich oraz autorów zachodnich).

500-stronicowy podręcznik wymagał od Autorów dokonania wyborów zarówno w stosunku do przekazywanych treści, jak i do formy. Sądzę, że decyzje zespołu okazały się przemyślane i trafne, choć można żałować, że

pewne kwestie musiały być pominięte. Do zalet *Stylistiki...* zaliczyłbym przejrzystość kompozycyjną, która wiąże się z przyjęciem ściśle przestrzeganego planu realizacji opisu poszczególnych sfer komunikacyjnych. Jeśli dodać do tego narzuconą sobie ekonomię opisu (ograniczony zespół kluczowych pojęć jako narzędzi opisu), to czytelnik otrzymał przejrzyste i przyjazne kompendium (bogata bibliografia, indeksy pojęć i nazwisk) stylistyczne, umożliwiające porównanie sfer oraz ukierunkowujące dalsze studia.

2. Z innym zamierzeniem zrodziła się *Interakčná stylistika* słowackich badaczek O. Orgoňovej i A. Bohunickiej. Autorki tej **monografii** koncentrują się przede wszystkim na sferze codziennej komunikacji, która ma zdecydowanie dialogowy charakter, czyniąc kluczowym pojęciem swych mikrostylistycznych rozważań pojęcie **interakcji**. Odcinają się od stylistyki wyboru, zorientowanej na badanie sposobów tworzenia tekstów adekwatnych do sytuacji komunikacyjnej. Stylistyka interakcyjna bada werbalno-niewerbalne zachowanie ludzi w (dialogowej) interakcji twórców i adresatów tekstów w różnych sferach życia publicznego i prywatnego.

Monografia składa się z trzech części. W pierwszej Autorki dokonują oglądu „*štylistického panoptikum*” (tradycji stylistycznych) z perspektywy stylistyki interakcyjnej (s. 11–22). W części drugiej (s. 23–74) kreślą „kontury” tej stylistyki. Natomiast część trzecia (s. 75–155) zawiera interpretacje kilku dialogów ze sfery prywatnej i publicznej.

Poszukiwanie „źródeł” stylistyki interakcyjnej zaczynają Autorki od Ch. Bally’ego i jego stylistyki afektywnej, dla której empiryczną podstawą była początkowo żywa mowa potoczna (a nie tekst artystyczny). Przypominają też antyczne dialogi Sokratesa. W stylistyce słowackiej drugiej połowy XX wieku (E. Pauliny, J. Mistrík, J. Findra) dominuje strukturalistyczne stanowisko, które w centrum stawia problem wyboru środków językowych przy tworzeniu optymalnego tekstu oraz wpływu tzw. czynników stylotwórczych (obiektywnych i subiektywnych). Styl definiuje się jako sposób wypowiedzi, który jest wytwarzany przez celowy wybór i organizację środków językowych i niejęzykowych użytych ze względu na funkcję, sytuację, zamiar autora, tematykę i składniki treściowe wypowiedzi. Rozważania o profilowaniu stylów doprowadziły do przyjęcia abstrakcyjnej kategorii *štýl funkčný* (J. Mistrík wyróżniał siedem prymarnych stylów: *náučný, administratívny, publicistický, rečnický, esejistický, hovorový i umelecký*), traktowanej czasami jako stylowa uniwersalia.

Rozwój poststrukturalistycznej lingwistyki doprowadził do zwrócenia większej uwagi na komunikację językową, tj. na zachowania komunikacyjnych partnerów oraz warunkujące konteksty poznawcze, kulturowe, społeczne i sytuacyjne. Tradycyjne ujęcie stylu zaczyna w stylistyce słowackiej jawić się jako kategoria powierzchowna. W refleksji stylistycznej przewagę nad sposobami wyboru i organizacji środków wyrazu w tekście zaczyna zdobywać interpretacja werbalno-niewerbalnego współdziałania członków społeczności dyskursywnej w danym czasie i w kulturowym uwarunkowaniu w imię nie tylko zrozumienia badanych aktorów (ich mowy i umysłu), ale przede wszystkim pod kątem następczej adekwatnej reakcji na interpretowane bodźce (s. 22). Styl to sposób realizacji pewnej czynności.

W rozważaniach nad podstawami stylistyki interakcyjnej Autorki odwołują się do ogólnych stanowisk metodologicznych nauk społecznych (m.in. M. Webera, A. Schütza, C. Geertza, E. Goffmana, H. Garfinkela), filozofów języka (J. L. Austina, M. Bachtina) oraz do językoznawców czeskich (zwłaszcza J. Hoffmannovej i J. Kořenského), polskich (J. Bartmińskiego, S. Gajdy i B. Witoszowej) i słowackich (m.in. J. Dolníka, D. Slančovej i przede wszystkim F. Miki).

Kluczowym pojęciem swojej pragmatycznie zorientowanej stylistyki czynią pojęcie **interakcji**. Stylistyka interakcyjna bada i interpretuje sens interakcji partnerów/aktorów komunikacyjnych oraz rezultat tej interakcji, który wytwarza się w ich współdziałaniu a nie w jednostronnym oddziaływaniu aktywnego komunikanta na pasywnego adresata jak w stylistyce wyboru, skoncentrowanej na twórcy tekstu. W komunikacji żaden aktor nie jest pasywny, ponieważ jako odbiorca musi interpretować wypowiedź, aby móc adekwatnie zareagować swoją repliką.

Stylistyka interakcyjna według Auterek nie jest jakąś przełomową reorientacją stylistyki, lecz raczej kolejnym krokiem w pragmatyzacji stylistyki (stylistyka czeska i słowacka od dawna brały pod uwagę adresata traktowanego jako czynnik stylotwórczy). Tendencja ta polega na tym, iż poświęca się w bardziej zrównoważonym stopniu uwagę zarówno nadawcy, jak i odbiorcy; rozszerza obiekt badań, obejmując teksty mówione i elektroniczne oraz środki niewerbalne; przechodzi od badania statycznie ujmowanych tekstów jako produktów komunikacji do „chwytania” procesualnego aspektu komunikacji; środków wyrazu nie traktuje się instrumentalnie jako gotowych narzędzi, lecz

zwraca uwagę na ich kontekstowe zanurzenie oraz na zjawisko emergencji (s. 32).

Profilowanie „INTERstylistyki” w stylistyce słowackiej dokonuje się więc w kontekście interdyscyplinarności i zmierza w kierunku interakcyjności, interpretatywności oraz dialogiczności.

Dialogiczność i jej formalny wyraz – dialog stanowią niejako centrum przedkładanej koncepcji stylistyki interakcyjnej. Przy czym dialogiczność jest ujmowana dwuwymiarowo: jako relacja między aktorami komunikacji oraz jako relacja między danym tekstem a innymi tekstami (intertekstualnie). Właściwie zatem wszystkie wypowiedzi mają dialogiczne korzenie i dialogiczny potencjał (co koreluje z uwzględnianiem relewancji czynników stylo-twórczych – zwłaszcza adresata – w stylistyce funkcjonalnej). Kontekstowe osadzenie zachowań werbalno-niewerbalnych partnerów komunikacyjnych jest nierozłącznie związane z dyskursami funkcjonującymi w przestrzeni społecznej (s. 43–44).

Stylistyka w takim ujęciu orientuje się na interakcję jako na prymarną, naturalną postać współlistnienia komunikantów, którzy jako aktorzy zanurzeni w społeczno-kulturowym kontekście konstruują swój język, stosując zarówno nieformalne wzorce, jak i konwencje obowiązujące w sferach ich życia. Na drodze do poznania tych interakcji stoi właśnie dialogiczność. Stąd stylistyka interakcyjna w pierwszej kolejności bada spontaniczne werbalno-niewerbalne interakcje, które charakteryzują codzienne potoczne (*bežné*) użycie języka, w dialogach. Dochodzi w nich do konfrontacji kompleksów doświadczeniowych partnerów komunikacyjnych oraz ich synergii, stanowiącej podstawę wspólnego tekstu (za F. Mikiem).

Autorki wprowadzają pojęcie i termin *kompetencja dialogiczna*. Odnosi się on do umiejętności prowadzenia dialogu i obejmuje trzy aspekty:

- kompetencję konwersacyjną, która odpowiada za stronę organizacyjną dialogu (rozpoczęcie, zakończenie, płynne nawiązywanie do repliki partnera);
- kompetencję kooperacyjną, czyli umiejętność współpracy i znajdowania „wspólnego języka”;
- kompetencję socjatywną, która stanowi korelat psychologicznej kategorii empatii i dotyczy respektowania potrzeb, stanu, poglądów partnera (por. termin *kultura dialogu*). Ta kompetencja kształtuje się w procesie internalizacji w toku praktyki społecznej.

W ostatniej części *Interakčnej štylistiky* znalazły się analizy stylistyczne pięciu różnego typu dialogów. Punktem wyjścia do ich przeprowadzenia jest sentencja: *mówię coś komuś, kto słyszy i reaguje*. Wskazuje ona na kilka aspektów dialogu: *mówię* – aspekt ilokucyjny i samoprezentacyjny; *coś* – aspekt tematyczny; *komuś, kto słyszy i reaguje* – aspekt relacyjny (przeżywanie relacji, zachowanie w dialogu). Przy wielkiej różnorodności tekstów dialogów wskazuje się na pewne „miejsca wspólne”, np. odmiennosć światów aktorów (asymetrie, odmiennosć w wiedzy i preferencjach, w używaniu środków wyrazu prowadzą do wyboru różnych strategii – kooperacji lub konkurencji), orientacja na partnera (symetria/asymetria, wzajemność, akomodacyjno-asymilacyjne dostosowanie), koproduktywnosć partnerów i ich aktywnosć, otwartosć dialogu itd.

Autorki, odwołując się do idei etnometodologii E. Garfinkela i koncepcji M. Bachtina oraz nowszych prac wielu różnych autorów, opowiadają się za metodologicznie otwartym spektrum metod, w tym subiektywistycznych i indukcyjnych. Kładą nacisk na recepcję tekstu. Wprowadzają m.in. terminy: *figura konwersacyjna* (por. *figura retoryczna*), obejmujący formy grzecznościowe, wyrażanie wątpliwosć, małej pewnosć, skrajnosć, niezgody, podkreśleń, uściśleń, sygnalizowanie podsumowań itp.; *norma interakcyjna*.

Stylistyka XXI w. według O. Orgoňovej i A. Bohunickiej jawi się jako jedna ze składowych części interdyscyplinarnej wiedzy o używaniu języka we współczesnych warunkach społeczno-kulturowych. Autorki podkreślają jej integracyjny walor. Ambicją stylistyki nie jest tylko „pasywny” opis obiektywnej rzeczywistości językowej ze wskazaniem selekcyjnych i kompozycyjnych zasad procesu stylotwórczego, lecz również reagowanie ze zrozumieniem na zachowania człowieka doby współczesnej. Stąd stylistyka interakcyjna orientuje się i na tekst, i na człowieka jako jego twórcę, odbiorcę i interaktanta, a w centrum jej uwagi znalazł się dialog jako „polifoniczny gatunek”, który skupia w sobie różne głosy, stwarzając przestrzeń na zderzanie się i przenikanie poglądów i ocen (dialog w opozycji do monologu i dialog intertekstualny).

3. Staralem się wiernie przekazać zawartość obu opracowań, które pokazują stan współczesnej stylistyki nie tylko w Czechach i na Słowacji. Oba mają syntetyczny charakter, ale różni je postać gatunkowa. Podręcznikowy charakter *Stylistiki mluvené...* wymagał ujęcia systematycznego, uporządkowanego, konsekwentnego i przejrzystego, co wymuszało dyscyplinę wykładu i redukcję szerszych komentarzy. Natomiast monograficzny charakter *Inter-*

akčnej štylistiky prezentującej pewną koncepcję stylu i stylistyki pozwalał na przyjęcie toku rozważań bardziej swobodnego, z licznymi erudycyjnymi odwołaniami do różnych autorów.

Obie syntezy z krytycznym szacunkiem odnoszą się do tradycji stylistycznych, kontynuując kierunek pragmatyzujący, na którego kształt silny wpływ wywarła Szkoła Praska. Zwłaszcza Autorzy czescy odwołują się do paradygmatu stylistyki funkcjonalnej choć odzegnują się od jej kluczowego terminu. W stylistyce czeskiej i słowackiej przyjął on postać czes. *styl funkční*, sł. *štyl funkčný*, nawiązując do pojęcia ukształtowanego w latach 30. XX w. – w jego strukturze treściowej eksponowano składnik odnoszący się do funkcji języka jako głównego czynnika stylotwórczego. Jednak stylistyka funkcjonalna rozwinęła się szczególnie mocno w Rosji (ZSRR) i jej centralne pojęcie ewoluowało. Czołowa przedstawicielka rosyjskiej stylistyki funkcjonalnej M. Kożyna (1968) posługiwała się terminem *функциональный стиль* (pol. *styl funkcjonalny*), który odnosiła do użycia języka w głównych sferach życia społecznego, a tym sferom w *Stylistice mluvené...* odpowiadają sfery komunikacyjne.

Dla współczesnych nauk humanistycznych, w tym stylistyki (zob. Hoffmannová 1997), typowa jest interdyscyplinarność, polegająca na wzajemnym inspirowaniu się różnych dyscyplin. Stylistyka chętnie w ostatnich dziesięcioleciach sięga do koncepcji i terminów nauk społecznych, w tym socjologii. Warto więc zwrócić uwagę na zapożyczone z niej pojęcie interakcji.

Interakcję traktuje się w socjologii jako podstawowy składnik wszelkich zjawisk społecznych, stąd pojęcie to pojawia się we wszystkich podstawowych orientacjach teoretycznych, np. w funkcjonalizmie od E. Durkheima poprzez T. Parsonsa i J. C. Alexandra do N. Luhmanna, w (neo)marksizmie od K. Marksa po szkołę frankfurcką, w teoriach strukturalistycznych od G. F. E. Simmela do A. Giddensa i P. Bourdieu. Jednak szczególną uwagę poświęca się interakcji – jako autonomicznemu procesowi rządzącemu się własnymi prawami – w (mikro)socjologii interakcji. Centralne miejsce zajmuje w niej interakcjonizm symboliczny (G. H. Mead, H. Blumer), który wyróżnia interakcje niesymboliczne oraz podstawowe dla życia społecznego interakcje symboliczne, tj. wzajemne oddziaływanie kształtowane przez znaczenia komunikowane symbolami. W takich interakcjach ludzie nawzajem interpretują swoje działania, odczytując znaczenia. To nie działania normatywne czy dzia-

łania celowe, lecz procesy interpretacji wzajemnej swych zachowań stanowią podstawę systemu społecznego (skrajny interpretacjonizm).

Od lat 60. XX w. zaznacza się coraz większy wpływ w badaniu interakcji analizy fenomenologicznej A. Schütza, dramaturgicznego podejścia E. Goffmana i etnometodologii (H. Garfinkel), a także antropologii interpretatywnej (J. Clifford, C. Geertz). Współczesna socjologia interakcji wobec natężenia przelotnych kontaktów międzyludzkich i dynamiki spotkań twarzą-w-twarz dostrzega autonomię procesów interakcyjnych w stosunku do struktury społecznej.

Interakcje są czymś więcej niż wzajemnym dostosowywaniem zachowań, traktowanych jako proste następstwo bodźców i reakcji. Uczestniczący w nich aktorzy są z jednej strony wielorako uwarunkowani biologicznie i kulturowo (JA przedmiotowe), lecz z drugiej – są świadomymi podmiotami (JA podmiotowe), starającymi się oddziaływać przez interpretację zachowań i przypisywanie im znaczeń. A do tak pojętych oddziaływań można stosować metodę rozumienia.

Stylistyka od dłuższego czasu znajduje się w stanie „kryzysu”. Można go zinterpretować jako zaistnienie sytuacji poznawczej postparadygmatycznej – wyczerpały swą moc poznawczą dotychczasowe paradygmaty, trwa poszukiwanie nowych dróg (zob. Gajda 2018). Oba omawiane przedsięwzięcia stanowią próbę zaproponowania nowych rozwiązań. I to stanowi ich wartość.

Literatura

- Gajda S., 2018, *Na tropach stylu*, „Poradnik Językowy”, nr 4, s. 7–20.
Havránek B., Weingart M. (red.), 1932, *Spisovná čeština a jazyková kultura*, Praha.
Hoffmannová J., 1997, *Stylistika mluvené a psané češtiny*, Praha.
Hoffmannová J., Homoláč J., Chvalovská E., Jílková L., Kaderka P., Mareš P., Mrázková K., 2016, *Stylistika mluvené a psané češtiny*, Praha, 511 s.
Kožyna M. N., 1968, *K osnovanijam funkcionalnoj stilistiki*, Pierm.
Miko F., 1969, *Estetika výrazu. Teórie výrazu a štýl*, Bratislava.
Orgoňová O., Bohunická A., 2018, *Interakčná štylistika*, Bratislava, 208 s.